

ἀπλῶς προϋπέθεσεν ὁ Bacon. Ἡ ἐκτέλεσις ὁμῶς τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ γίνῃ καταφανές τὸ μονομερές τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Ὁ Locke ἠναγκάσθη νὰ τροποποιήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ἐμπειρισμὸν αὐτοῦ δι' ὀρθολογιστικῶν στοιχείων. Ἀναγνωρίζων δ' οὕτως ἐν τέλει τὴν δυνατότητα γνώσεων αἴτινες ἔχουσι κῦρος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας, παραπλεύρως πρὸς τὰς γνώσεις αἴτινες ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, προπαρασκευάζει τὸν μεταξὺ τῶν μονομερῶν ἀπόψεων τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπειρισμοῦ συμβιβασμόν, ὃ ὁποῖος συνετελέσθη κυρίως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα διὰ τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Hume. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ παριστᾷ κατὰ ταῦτα τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἐμπειρισμοῦ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

α') Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία.

Ἡ θεωρητικὴ τοῦ Locke φιλοσοφία εἶναι κυρίως γνωσιολογικὴ ἔρευνα—ἔρευνα περὶ τῆς γενέσεως, τοῦ κύρους καὶ τῶν ὁρίων τῆς γνώσεως ἡμῶν—γιγνομένη ἐπὶ τῇ βάσει ψυχολογικῶν παρατηρήσεων. Πρὶν ἢ προβῇ τις κατὰ τὸν Locke εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ καὶ προβάλλει εἰς ἡμᾶς πρὸς λύσιν ἢ παρατήρησις τοῦ κόσμου, ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσῃ προηγουμένως τὸ ὄργανον τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται, ἥτοι τὴν γνῶσιν, καὶ νὰ καθορίσῃ ποῦ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ ὄργανον τοῦτο καὶ ποῦ δὲν δύναται. Ἐχομεν δ' ἀνάγκην τῆς ἐρεῦνης ταύτης διὰ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν καὶ τὸν σκεπτικισμόν, ὃ ὁποῖος διαμφισβητεῖ τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως ἡμῶν ἐν γένει. Πῶς λοιπόν, ἐρωτῶμεν, παράγεται ἡ γνῶσις, ποῖον κῦρος ἔχει καὶ ποῖα εἶναι τὰ ὅρια αὐτῆς ;

1) Ἡ γένεσις τῆς γνώσεως. Αἱ ἀπλαῖ καὶ αἱ σύνθετοι παραστάσεις (ἰδέαι).

Μετὰ μεγάλης ἀποφασιστικότητος στρέφεται ὁ Locke εἰς

τὸ ζήτημα περὶ τῆς προσελεύσεως τῆς γνώσεως κατὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ περὶ ἐμφύτων παραστάσεων. *Τοιαῦται ἐμφυτοὶ παραστάσεις δὲν ὑπάρχουσιν, ὡς εὐκόλως δύναται νὰ δειχθῆ.* Ἐὰν προτείνῃ τις ὡς ἀπόδειξιν τοῦ ἐμφύτου γενικῶν τινῶν προτάσεων (ἀξιωμάτων) τὴν καθολικὴν παραδοχὴν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκουσιν αὐταὶ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, δύναται τότε νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ γενικὴ αὕτη παραδοχὴ ἐξηγεῖται καὶ δι' ἄλλου τρόπου: διὰ τῶν ὁμοίων ἐμπειριῶν οὐδὲν λοιπὸν δεικνύει ἡ γενικὴ αὕτη παραδοχὴ. Ἐκτὸς τούτου ὅμως δὲν ὑπάρχει αὕτη καὶ εἰς ὅσον βαθμὸν προὑποτίθεται ὑπάρχουσα. Ἐὰ ὑψίστα καὶ γενικώτατα ἀξιώματα, π. χ. ὁ νόμος τῆς ἀντιφάσεως, μένουσι τελείως ἄγνωστα εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων. Δὲν δύναται τις δὲ νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν γίνονται μόνον συνειδητὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἀξιώματα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι ὡς ἀσυνείδητα μὲν, τὴν νόησιν ὅμως τῶν ἀνθρώπων κανονίζοντα ἀξιώματα εἶναι εἰς αὐτοὺς ἐμφυταὶ διότι «ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχειν» καὶ «ἐν τῇ νοήσει ὑπάρχειν» σημαίνει κατὰ τὸν Locke ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἐπίσης συνηθίζουσι τὰ ἀξιώματα ταῦτα εἶναι ὅσον ἐν γένει γίνονται συνειδητὰ εἰς ἡμᾶς, μόλις ὀφείνῃ ν' ἀναφαίνωνται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν. ἐν ᾧ τοῦναντίον ἔπρεπε νὰ περιμένωμεν ν' ἀναφαίνωνται πρῶτον αὐτὰ, ἂν ἦσαν τῷ ὄντι ἐμφυτα. Ἐν παιδίῳ ὅμως γνωρίζει πολὺ πρότερον ὅτι μία ῥάβδος δὲν εἶναι κεράσιον παρὰ ὅτι τὸ Α δὲν εἶναι ἴσον πρὸς τὸ μὴ Α. *Ὑψὲς λοιπὸν ἢ πρότασις αὕτη, ἀλλὰ μόνον ἢ ἰκανότης νὰ σχηματίσωμεν καὶ νὰ κατανοήσωμεν αὐτὴν δύναται νὰ εἶναι ἐμφυτος.* Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅμως ταύτῃ πᾶσαι αἱ προτάσεις τὰς ὁποίας σχηματίζομεν καὶ πάντα τὰ περιεχόμενα τὰ ὁποῖα ἀναφαίνονται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν εἶναι ἐμφυτα, διότι δὲν θὰ ἐσχηματίζομεν τὰς προτάσεις ἐκεῖνας καὶ δὲν θὰ εἶχομεν τὰ περιεχόμενα ταῦτα.

εάν δὲν εἶχομεν τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα. Ἰδιάζον εἶδος ἐμφύτου, τὸ ὁποῖον ἀνήκει μόνον εἰς τινὰς γνώσεις ὡς εἰδικὸν αὐτῶν. προτέρημα καὶ ἀνυποῖ ταύτας ὑπὲρ τὰς ἄλλας, δὲν ὑπάρχει. Καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας δὲν εἶναι ἐμφυτοί.

Ὁ Locke ἔχει κατὰ τοῦτο δίκαιον—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ὁ Descartes δὲν εἶχε δισχυρισθῆ—ὅτι δὲν ὑπάρχει ψυχολογικὴ προτεραιότης (a priori) ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐμφύτων ἰδεῶν, αἵτινες παρευρίσκονται εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπάρξεώς της ὡς ἔτοιμον κτῆμα ἡμῶν. *Ἐμφυτον εἶναι μόνον τὸ πνεῦμα μεθ' ὅλων τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ ἔχουσῶν τὴν αἰτίαν των ἱκανότητων, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἦδύνατο (τὸ πνεῦμα) νὰ κάμη τὰς ἐμπειρίας, εἰς τὰς ὁποίας χρεωστεῖ ἀποκλειστικῶς τὰς γνώσεις αὐτοῦ. Εἰς τὸν ὀργανισμόν τοῦ πνεύματος τούτου ἀνήκουσι καὶ οἱ νόμοι τῆς νοήσεως, οἵτινες ἰσχύουσι διαρκῶς διὰ τὴν νόησιν ἡμῶν, ἂν καὶ ἐκφραζόμενοι διὰ τύπων ἢ νοούμενοι ὡς περιεχόμενα κρίσεων καταλαμβάνουσι εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν οὐχὶ ἐξέχουσαν θέσιν, ἀλλὰ τίθενται ἀπλῶς πλησίον ἄλλων κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἐξ ὀρθῆς ὅμως γνωσιολογικῆς ἐρεῖνης ἀπορρέουσα διάκρισις τῶν γνώσεων ἡμῶν εἰς λογικῶς ἀναγκαίας (vérités de raison), μὴ ἐχούσας ἀνάγκην τῆς ἐπιβεβαιώσεως αὐτῶν διὰ τῆς ἐμπειρίας, καὶ εἰς κατὰ συμβεβηκός (vérités de fait), τῶν ὁποίων τὸ κῦρος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐμπειρίας—διάκρισις ἡ ὁποία δικάως ὑφίσταται καὶ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Locke εἰς τὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ μνημονευθέντος ἔργου του ἀναγνωρίζει ὡς δικαίως ὑφισταμένην—, δὲν τίγεται διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ Locke ἀσκεῖ τὴν κριτικὴν τοῦ ὀρθολογισμοῦ.*

Ἡ θετικὴ δ' ἀπάντησις τὴν ὁποίαν ὁ Locke δίδει εἰς

τὸ ζήτημα περὶ τῆς προελεύσεως τῶν παραστάσεων εἶναι ἢ ἐξῆς : πᾶσαι αἱ ἡμέτεραι παραστάσεις προέρχονται ἄνευ ἐξαιρέσεως ἐκ τῆς ἐμπειρίας. **Τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει κάμει ἐμπειρίας ὁμοιάζει πρὸς ἄγραφον φύλλον χάρτου, ἡ ἐμπειρία δ' εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία καλύπτει βαθμιαίως τὸν χάρτην τοῦτον διὰ γραφικῶν χαρακτῆρων.** Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνωμεν δύο εἰδῶν ἐμπειρίας : 1) τὴν ἐξωτερικὴν ἢ αἰσθητικὴν ἐμπειρίαν ἢ αἰσθητικότητα (sensatio), προερχομένην ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως (external sense), καὶ 2) τὴν ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν ἢ ἄλλως τὴν σκέψιν ἢ διανόησιν (reflexio), προερχομένην ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως (internal sense) ἢ τῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπειρία πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, τῶν ἀντικειμένων δῆλα δὲ τῆς ὕλικῆς ὑμῶν αἰσθήσεως, διὰ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως γινώσκομεν τὰς ἰδίας ἡμῶν καταστάσεις. Ἡ ψυχὴ δὲν ὀφείλει πάντοτε νὰ ἔχη αἰσθήματα ἢ καταστάσεις, δὲν ὀφείλει πάντοτε νὰ νοῆ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Descartes. Ἐἰς τὸν βαθὺν καὶ ἄνευ ὀνείρων ὕπνον εἶναι ἡ ψυχὴ ἄνευ σκέψεων καὶ συνειδήσεως. Ἐκ τῶν δύο πηγῶν ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται ἡ ἐμπειρία—τῆς ἐξωτερικῆς δῆλα δὲ καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως—καταλαμβάνει ἡ ἐξωτερικὴ αἰσθησις τοσοῦτο μᾶλλον ἐξαιρετικὴν θέσιν ἔφ' ὅσον, εἰάν δὲν πληροῦται δι' αὐτῆς ὁ κενὸς χώρος τῆς ψυχῆς, ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις δὲν εὐρίσκει πλέον τι δι' οὗ μὴ ἠδύνατο ἐμπραγμάτως ν' ἀποδειχθῇ ἡ ὑπαρξις αὐτῆς. Ἀφ' ἑτέρου πᾶν ὅ,τι διαβιβάζεται εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων γίνεται τότε μόνον περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ἔφ' ὅσον ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις, ἔφ' ὅσον δῆλα δὲ ἔχομεν συνείδησιν αὐτοῦ, οὕτως ὥστε ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις εἶναι πάλιν ἡ προῦπόθεσις τῆς λειτουργίας τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως. Τὰ στοιχειώδη ταῦτα—τὰ

διὰ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως διαβιβαζόμενα εἰς ἡμᾶς—περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν πάσης τῆς γνώσεως ἡμῶν, χαρακτηρίζει ὁ Locke ὡς *παραστάσεις ἢ ἰδέας* καὶ δὴ *ἀπλᾶς παραστάσεις* (simple ideas) πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν *συνθέτων παραστάσεων* (complex ideas), τὰς ὁποίας τὸ πνεῦμα σχηματίζει βραδύτερον ἐκ τῶν ἀπλῶν. Αἱ ἀπλαῖ ἰδέαι διακρίνονται εἰς τέσσαρας τάξεις: 1) Εἰς μεταδιδομένας εἰς ἡμᾶς διὰ μιᾶς μόνον μορφῆς τῆς ἐξωτερικῆς ἡμῶν αἰσθήσεως, οἷα εἶναι τὰ χρώματα, ἦχοι, ὀσμαί, γεύσεις, θερμότης, ψῦχος, στερεότης (solidity), αἱ ποιότητες ἐν γένει τῶν ὑλικῶν ἡμῶν αἰσθημάτων. 2) Εἰς μεταδιδομένας εἰς ἡμᾶς διὰ πλειόνων ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, ὡς π. χ. ἔκτασις καὶ μορφή, κίνησις καὶ ἀδράνεια, ἅτινα πάντα δυνατόμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀφῆς. 3) Εἰς μεταβιβαζόμενας εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς ἐσωτερικῆς μόνον αἰσθήσεως, π. χ. οἱ τρόποι τῆς συνειδήσεως, ἡ ἀντίληψις, ἡ νόησις, ἡ αἴσθησις, ἡ βούλησις. Καὶ 4) Εἰς ὀφειλομένας καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αἴσθησιν, ὡς π. χ. εὐχαρίστησις, δυσαρέσκεια, ὕπαρξις, ἐνότης κ.λ.π.

Αἱ ἀπλαῖ αὐταὶ ἰδέαι ἀποτελοῦσι τὸ ὑλικόν, τὰ κύρια συστατικὰ τῆς ὅλης ἡμῶν γνώσεως, ὡς τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἀποτελοῦσι τὰ κύρια συστατικὰ τῆς ὅλης γλώσσης. *Ἐκ τῶν ἀπλῶν τούτων παραστάσεων σχηματίζει τὸ πνεῦμα, συνδυάζον αὐτάς, τὰς συνθέτους παραστάσεις, γενικᾶς δὴλα δὴ ἐννοίας καὶ παραστάσεις σχέσεων.* Πρὸς τὸν σκοπὸν σχηματισμοῦ συνθέτων παραστάσεων ὀφείλει τὸ πνεῦμα νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν διαφόρους δεξιότητας, ἐχούσας τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ· π. χ. τὴν ἰκανότητα νὰ συγκρατῆ καλῶς (ἄνευ μεταβολῆς) παραστάσεις καὶ τὴν προσεκτικότητα νὰ συγκεντροῖ αὐτάς, νὰ

διαφυλάσσει αὐτὰς εἰς τὴν μνήμην καὶ ν' ἀναπαράγῃ αὐ-
τάς, τὴν δεξιότητα τῆς παρομοιώσεως καὶ διακρίσεως,
τῆς συνδέσεως καὶ ἀφαιρέσεως.

2) Τὸ κῦρος τῆς γνώσεως. Κριτήρια τῆς
ἀληθείας καὶ τῆς βεβαιότητος.

Καθορίσας οὕτως ὁ Locke τὸν τρόπον τῆς γενέσεως ἐν
ἡμῖν τῶν ἀπλῶν καὶ συνθέτων παραστάσεων ἀπευθύνει
πλέον τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀξίας ἢ τοῦ κύρους ὅπερ
πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτάς. "Ὅσον ἀφορᾷ ἐν πρώτοις
τὰς ἀπλᾶς παραστάσεις, ἢ ἀπάντησις αὐτοῦ διὰ τὰς ὑπὸ τῆς
ἔσωτερικῆς αἰσθήσεως μεταβιβαζομένας εἰς ἡμᾶς εἶναι ὅτι
αὐτὰ εἶναι τῷ ὄντι τοιαῦτα ὡς παριστάνονται εἰς τὴν συ-
νείδησιν ἡμῶν. Δῆλα δὴ ἀντιλαμβανόμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν
τῇ αὐτοσυνειδήσει οὕτως ὡς πράγματι εἶμεθα. Πάσας τὰς
καταστάσεις ὧν ἔχομεν συνείδησιν τὰς ἔχομεν πρα-
γματικῶς. Κατὰ ταῦτα καὶ αἱ παραστάσεις αἱ ὅποια δια-
βιβάζονται εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς ἔσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ σχε-
τίζονται ὑφ' ἡμῶν πρὸς ἔξωτερικὰ ἀντικείμενα εἶναι ἀναμ-
φιβόλως βέβαιαι ὡς περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἡμῶν.
Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι, ὅταν βλέπω ἐν πρά-
σινον ἀντικείμενον, ἔχω πράγματι τὸ αἰσθημα τοῦ πρασίνου,
ὅτι τὸ πρασίνον ὑπάρχει πράγματι ὡς περιεχόμενον τῆς
συνειδήσεώς μου. Προβληματικὸν εἶναι μόνον ἂν τὸ
περιεχόμενον τοῦ αἰσθηματος τούτου δύναται ν' ἀξιῶσῃ
ἀντικειμενικὸν κῦρος, ἂν δῆλα δὴ διὰ τοῦ περιεχομένου
τούτου γινώσκω πραγματικὴν ἰδιότητα πραγματικοῦ (καθ'
ἑαυτὸ ὑπάρχοντος) ὄντος. Ὁ Locke ἀρνεῖται τοῦτο. Χρώ-
ματα, ἤχοι, γεύσεις, ὄσμαι, θερμότης, ψῦχος εἶναι πάντα
ὑποκειμενικά, δῆλα δὴ παραστάσεις ἐν ἡμῖν, οὐχὶ ἰδιότητες
αὐτῶν τῶν ὄντων. Τὰ ὄντα δὲν εἶναι οὔτε ἔγχρωμα, οὔτε
ἠχοῦσιν, ἀλλὰ προκαλοῦσιν, ἐφ' ὅσον ἐπενεργοῦσιν εἰς ἡμᾶς.

τὰς ἐντυπώσεις τοῦ κυανοῦ ἢ τοῦ ἐρυθροῦ, τοῦ θερμοῦ ἢ τοῦ ψυχροῦ. Τοῦναντίον ἔκτασις καὶ μορφή, κίνησις καὶ ἀδράνεια, στερεότης εἶναι ιδιότητες τὰς ὁποίας αὐτὰ τὰ ὄντα ἔχουσι πραγματικῶς, ιδιότητες λοιπὸν αἱ ὁποῖα ἔχουσιν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα. Τοιαύτη ἀντικειμενικὴ πραγματικότης ἀνήκει ὡσαύτως καὶ εἰς τὸν χῶρον, τὸν χρόνον καὶ τὸν ἀριθμὸν. Ὑπάρχει λοιπὸν κατὰ τὸν Locke ἐκτὸς τῆς γιγνωσκούσης συνειδήσεως πραγματικὸς κόσμος ὑλικῶν, διαφόρους μορφὰς ἔχόντων, ἐν τῷ χώρῳ εὐρισκομένων καὶ ἐν τῷ χώρῳ κινουμένων ὄντων (πραγμάτων), τὰ ὁποῖα ἐρεθίζοντα τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν προκαλοῦσιν ἐντὸς ἡμῶν τὸ φαινόμενον τῆς ἡκούσης, ἐγχρώμου κλπ. πραγματικότητος. Ἡ ἀποψη αὕτη τοῦ Locke συμπίπτει ἐν γένει πρὸς τὴν ἀποψιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες, ἐφ' ὅσον σκέπτονται ἀτομικιστικῶς, ἀποδίδουσι τὴν ἐν ἡμῖν ἐμφάνισιν τῆς ἐγχρώμου, ἡκούσης κλπ. πραγματικότητος, εἰς κινήσεις ἀτόμων. Τὰς εἰς τὰ ὄντα πράγματι ἀνηκούσας ιδιότητας ὀνομάζει ὁ Locke ἀπρωτευούσας, (primary qualities,) τὰς δὲ ὑφ' ἡμῶν ἀδίκως ἀποδιδόμενας εἰς αὐτὰ δευτερευούσας (secondary qualities).

Μέχρι τοῦδε ἐξητάσθη τὸ ἀντικειμενικὸν κῦρος τῶν ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως διαβιβαζομένων εἰς ἡμᾶς ἀπλῶν παραστάσεων. Ἐξ ὧν δ' ἀναφέρει ὁ Locke πραγματευόμενος τὸ ζήτημα περὶ τοῦ κύρους τῶν συνθέτων παραστάσεων δύναται ν' ἀξιωθῆ μνείας ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας. Ἡ ἐννοια αὕτη δὲν εἶναι κατὰ τὸν Locke οὔτε ἐμφυτος ἰδέα οὔτε γεγονὸς τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας, ἀλλὰ μόνον δημιούργημα τῆς νοήσεως ἡμῶν. Συμπεριλαμβάνομεν δὴλα δὴ ἀριθμὸν τινα ιδιοτήτων (π. χ. χρῶμα, μορφήν, στερεότητα) εἰς ἓν ὄλον καὶ ἀποδίδομεν εἰς αὐτὰς μίαν οὐσίαν ὡς βάσιν. Δὲν ἀρνεῖται.

ἐν τούτοις ὁ Locke τὸ ἀντικειμενικὸν κῦρος τῆς οὐσί-
ας, ἀρνεῖται ὅμως τὸ ὅτι δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τί εἶναι
οὐσία. Διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν καὶ ἂν ὑ-
πάρχουσι πνευματικαὶ οὐσίαι. Δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ
νόησις καὶ ἡ συνείδησις εἶναι ἰδιότης ὑλικῆς οὐσίας. Ὡσαύ-
τως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι «τὸ ἐγὼ» ἔχει ὡς βᾶσιν
πλείονας οὐσίας καὶ ὅτι ἐν τινι οὐσίᾳ περιέχονται πλείονα
πρόσωπα.

Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας στηρίζεται καὶ ἡ περὶ Θε-
οῦ παράστασις⁽¹⁾, ἣτις σημαίνει οὐσίαν πρὸς τὴν ὁποίαν
σχετίζεται (εἰς τὴν ὁποίαν συμπεριλαμβάνεται) ἄθροισμα
προσδιορισμῶν, ἐκφραζόντων διαφόρους τελειότητας. Ἰσχύς
τῶν ἄλλων τελείων ἰδιοτήτων, ἢ τελειότητων τὰς ὁποίας δη-
λοῦσιν οἱ προσδιορισμοὶ τοὺς ὁποίους συναθροίζομεν περὶ
τὴν ἐννοίαν «Θεός», εἶναι καὶ αἱ (τέλειόν τι ἐκφραζουσαι)
ἰδιότητες τοῦ ἀπείρου καὶ τῆς ὑπάρξεως.

Αἰτιότητα νοεῖ ὁ Locke τὴν σχέσιν μεταξὺ αἰτίας καὶ
ἀποτελέσματος, ἐνθα αἰτίαν σημαίνει ἐκεῖνο ὅπερ παράγει καὶ
ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον παράγεται. Ἐὰν διὰ τῆς αἰτί-
ας παράγεται οὐσία τις, τότε τὸ παραχθέν εἶναι δημιούργη-
μα. Ἐπειδὴ ὁ Locke δὲν ἀρνεῖται τὴν χοῆσιν καὶ ἐφαρμο-
γὴν τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος εἰς τὰ πράγματα, — παραδέ-
χεται δηλαδή τὸ ἀντικειμενικὸν κῦρος τῆς ἐννοίας τῆς αἰτι-
ότητος —, πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ὑπάσχη εἰς τὰ σώματα ἢ
μᾶλλον ἐντὸς τῶν σωμάτων ἐνεργὸς τις δύναμις ὡς αἰτία
τῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

Σπουδαιότερα ἢ αἱ μέχρι τοῦδε ἐρευνᾶ εἶναι αἱ εἰς τὰ
ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας οὐχὶ μετὰ τῆς δεού-
σης προσοχῆς — μᾶλλον μετ' ἀστοργίας, ἢ ἠδύνατό τις νὰ

(1) Ἐν ἀντιθέσει κατὰ ταῦτα πρὸς τοὺς ὀρθολογιστὰς δὲν
θεωρεῖ ὁ Locke ὡς ἔμφυτον τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν. Σ. Μ.

εἴπη, — ἐκτιθέμεναι καὶ εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον τοῦ μνημο-
νευθέντος ἔργου τοῦ Locke περιεχόμεναι ἔρευναί αὐτοῦ
περὶ τῶν κριτηρίων τῆς ἀληθείας καὶ τῆς βεβαιότητος.
Αἱ παραστάσεις, λέγει ὁ Locke, ὡς τοιαῦται, οὔτε ἀληθεῖς
οὔτε ψευδεῖς εἶναι. Ἀλήθεια καὶ τὸ ἐναντίον αὐτῆς προ-
σῆκουσι μόνον εἰς τὴν κρίσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ σχετί-
ζομεν τὰς παραστάσεις πρὸς ἀλλήλας. Ἡ παράστασις
τοῦ πράσινου καθ' ἑαυτὴν οὔτε ἀληθῆς οὔτε ψευδῆς
εἶναι. Ἡ κρίσις ὅμως ὅτι τὸ πράσινον, τὸ ὁποῖον ἀντιλαμ-
βάνομαι, εἶναι πραγματικὴ ιδιότης τοῦ ἐξωτερικοῦ πράγμα-
τος, εἶναι ψευδῆς κρίσις, διότι «πράσινον» εἶναι μόνον ὑπο-
κειμενικὴ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν τὸ πράσινον πρᾶγμα προ-
ξενεῖ εἰς ἐμέ. Τὸ μοναδικὸν κριτήριον τὸ ὁποῖον χρησιμο-
ποιοῦμεν πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἀληθείας ἢ τῆς μὴ ἀλη-
θείας τῶν κρίσεων εἶναι ἡ συμφωνία ἢ ἡ ἀντίθεσις τῶν
παραστάσεων μόνον πρὸς ἀλλήλας, διότι δὲν δυνάμεθα
τὰς παραστάσεις δι' ὧν γινώσκομεν τὰ πράγματα νὰ πα-
ραβάλομεν πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν δυ-
νάμεθα νὰ ὑπεισέλθωμεν, ἵνα γνωρίσωμεν αὐτὰ ἀπ' εὐθείας.
Λέν δυνάμεθα ὅμως εἰς πάσας τὰς κρίσεις νὰ ἐπιτύχωμεν
ἀπόλυτον βεβαιότητα ἢ γενικὸν κῦρος. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως
δὲ ταύτης τῆς ἀπολύτου ἢ σχετικῆς βεβαιότητος διακρίνει ὁ
Locke τέσσαρα εἴδη κρίσεων: 1) Ἐκεῖνας εἰς τὰς ὁποίας
τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ κατηγορούμενον εἶναι τὰ αὐτά, δηλα-
δὴ τὰς καλουμένας ταυτολογικὰς προτάσεις ($A=A$). 2)-
Ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι παράγουσι μίαν λογικὴν σχέσιν μεταξύ
παραστάσεων αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι αἱ αὐταί, δηλαδὴ τὰς
ἀποδεικτικὰς προτάσεις (π. χ. τὸ ἀξιῶμα «αἱ τρεῖς γωνίαι
παντὸς τριγώνου ἰσοῦνται πρὸς δύο ὀρθάς». Ὡσαύτως καὶ τὰ
ἀξιῶματα τῆς ἠθικῆς νομίζει ὁ Locke ὡς ἀποδείξιμα. 3) Ἐ-
κεῖνας αἱ ὁποῖαι ποιοῦνται λόγον (διδάσκουσι, περιέ-
χουσι) περὶ συννπαρξέως δύο παραστάσεων ἢ ἀναγκασίας

αὐτῶν συνδέσεως, ὡς π. χ. ἡ πρότασις ἡ ὁποία τὸ κίτρινον τοῦ χρυσοῦ χρῶμα συνδέει πρὸς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ νὰ μὴ καίηται καὶ νὰ τήκεται. 4) Ἐκείνας αἵτινες ποιοῦνται λόγον περὶ ὑπάρξεως ἐννοίας τινός, ὡς π. χ. ἡ πρότασις: ὑπάρχει Θεός. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων εἰδῶν τῶν κρίσεων αἱ ταυτολογικαὶ προτάσεις εἶναι ἀπολύτως ἀληθεῖς καὶ ἔχουσιν αὐτοθεώρητον βεβαιότητα. Ἄλλ' ὅπως εἶναι ἀληθεῖς αἱ προτάσεις αὗται, οὕτως ἔχουσι καὶ τὸ μειονέκτημα ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως λέγουσιν. Αἱ τῆς δευτέρας τάξεως κρίσεις (τὰς ὁποίας ὁ Kant βραδύτερον ἐκάλεσε συνθετικὰς κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων) εἶναι ὡσαύτως ἀπολύτως ἀληθεῖς καὶ βέβαιαι. Ἡ βεβαιότης αὐτῶν εἶναι ἐπιδεκτικὴ ἀποδείξεως. Τὸ κῦρος αὐτῶν εἶναι ἀνεξάρτητον τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ἐν αὐταῖς νοουμένων ἀντικειμένων. Αἱ περὶ τριγώνου προτάσεις ἰσχύουν καὶ ἂν κανὲν πραγματικὸν ἀλλὰ μόνον παραστατὰ τρίγωνα ὑπῆρχον. Αἱ κρίσεις τοῦ τρίτου εἴδους (αἱ κατὰ τὸν Kant συνθετικαὶ κρίσεις ἐκ τῶν ὑστέρων) δὲν δύνανται ν' ἀξιώσωσιν ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀληθειῶν αἱ ὁποῖαι ἔχουσι γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῦρος. Ἡ γνῶσις τὴν ὁποίαν περιέχουσιν εἶναι διὰ τῶν αἰσθήσεων δεδομένη. Ἡ ἐμπειρία μόνον διδάσκει εἰς ἡμᾶς τὸν ἐν αὐταῖς ἐκφραζόμενον σύνδεσμον τῶν γνωρισμάτων ὡς σύνδεσμον κατὰ συμβεβηκός (οὐχὶ ἐκ λογικῆς ἀποδείξιμου ἀναγκαιότητος) ὑπάρχοντα. Ἡ περὶ τῆς φύσεως ἐπιστήμη κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀποδείξιμος ἐπιστήμη.

Ἡ πεποίθησις ἡμῶν περὶ τοῦ γενικοῦ κῦρους καὶ τῆς σταθερότητος τῶν φυσικῶν νόμων ἔχει τὸν χαρακτῆρα πίστεως. Ὅτι δὲ τοιουτοτρόπως πᾶσαι αἱ αἰτιώδεις συνάφραι σημαίνουσιν ἀπλῶς ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας δεδομένας, οὐχὶ δὲ καὶ γενικοῦ καὶ ἀπολύτου κῦρους βεβαιότητος, τοῦτο δὲν εἶπε βεβαίως ῥητῶς ὁ Locke, εἶναι ὅμως συνέπεια ἥτις

ἐξάγεται ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν προϋποθέσεων αὐτοῦ καὶ τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἀποφασιστικῶς ἐξήγαγεν ὁ Hume. Ἡ συνάφεια τῶν γεγονότων παρέχεται εἰς ἡμᾶς μόνον ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας, ἡ δὲ γνῶσις ἡμῶν περὶ τῆς συναφείας ταύτης ἔχει τὸν χαρακτῆρα μόνον πιθανότητος. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἴσως δι' ἓν τὰ πάντα γιγνώσκον καὶ τὰ πράγματα τελείως—μέχρι τῆς βάσεως—διαβλέπον πνεῦμα.

Αἱ κρίσεις τῆς τετάρτης τάξεως τέλος—αἱ ὑπαρκτικαὶ κρίσεις—ἔχουσι διαφόρου βαθμοῦ βεβαιότητα, ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδουσι τὴν ὑπαρξιν. Ἄμέσως καὶ ἐμφύτως εἶναι γνωστὴ ἡ ἰδία ὑπαρξις, ἀποδείξιμος δὲ εἶναι ἡ ὑπαρξις τοῦ Θεοῦ, ἂν καὶ ἡ ἀπόδειξις, τὴν ὁποίαν ἀποπειρᾶται νὰ φέρῃ δὲν εἶναι κατάλληλος νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν δισχυρισμὸν τοῦτον. Ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἰδίου ἐγώ, ὅπερ ἔσχε μίαν ἀρχὴν καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ ἔσχε καὶ μίαν αἰτίαν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἄλλων πεπερασμένων ὄντων, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο ν' ἀναφερθῶσιν ὡς ἡ προσεχεστάτη οὐσία τοῦ ἰδίου ἐγώ, ὀφείλει νὰ ὑπάρχῃ ἀπειρόν τι ὄν ὡς ἡ τελευταία αἰτία πάντων τῶν πεπερασμένων ὄντων. Τὸ ἀπειρον ὁμῶς τοῦτο ὄν ὀφείλει συγχρόνως νὰ εἶναι καὶ νοοῦν ὄν,—Θεὸς δῆλα δῆ,—διότι ἡμεῖς εἴμεθα νοοῦντα ὄντα, νοοῦν δὲ ὄν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ παραχθῆ ἔκ μὴ νοοῦντος. Ἐνισχύεται δ' ἐπὶ πλέον ἡ ἀπόδειξις αὕτη *διὰ τῆς τάξεως καὶ σκοπιμότητος τοῦ κόσμου*, ἡ ὁποία ὑποδεικνύει λογικὴν τινα καὶ ἐνιαίαν αἰτίαν αὐτοῦ. *Ἡ ὑπαρξις πραγμάτων ἐκτὸς ἡμῶν δὲν δύναται* κατὰ τὸν Locke ν' ἀποδειχθῆ ἀυστηρῶς. Ἐν τούτοις ἀναγκάζει ἡμᾶς ἡ ὑγιὴς ἀνθρωπίνη ἀντίληψις, στηριζομένη εἰς τὴν ἀνάγκην, εἰς ἣν ὑποτασσόμεθα κατὰ τὴν γένεσιν, τὴν τάξιν καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν ὑλικῶν ἡμῶν ἀντιλήψεων, νὰ παραδεχθῶμεν τὴν πραγματικότητα ἐξωτερικῶν πραγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων τοσοῦτον μόνον δυνά-

μεθα νὰ εἴπωμεν μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος ὅσον ἐπιτρέ-
πουσιν εἰς ἡμᾶς αἱ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου εἴδους κρί-
σεις, πᾶν δὲ ἄλλο—τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας—
μόνον μετὰ πιθανότητος.

Ἐν τέλει ὁ Locke ἀντιτάσσει πρὸς τὰς ἀληθείας αἱ
ὁποῖαι στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐμπειρίας,
τὰς ἀληθείας αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως
καὶ ὑπερβαίνουσι τὸν ὀρθὸν ἡμῶν λόγον. Καὶ διὰ ταύ-
τας δὲ ἀπαιτεῖ ὡς ὅρον τῆς παραδοχῆς αὐτῶν νὰ δύνανται
τοῦλάχιστον νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸς ὀρθὸν λόγον. "Ἄλ-
λως καὶ ἡ ἐπίκλισις τῆς ἀποκαλύψεως δὲν θὰ ἦτο ἐπιτετραμ-
μένη, διότι παράλογόν τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη
ἀποκαλυφθῆ.

Ἡ διάκρισις λογικῶς ἀναγκαίων καὶ ἀπολύτου βεβαιό-
τητος ἀληθειῶν—μὴ ἔχουσῶν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιβεβαιώ-
σεως διὰ τῆς ἐμπειρίας—καὶ ἐμπειρικῶν καὶ ἀπλῶς πι-
θανῶν ἀληθειῶν σημαίνει διαφορίαν πρὸς τὰς θεμελιώ-
δες ἀρχὰς καὶ προϋποθέσεις τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Ὁ μονομε-
ρεῖς ἐμπειρισμὸς ἀποδεικνύεται οὕτως ὡς μὴ δυνάμενος
νὰ ἀγάγη εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα, ὡς καὶ ὁ μονομερῆς ὀρ-
θολογισμὸς. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν φιλοσόφων
τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος νὰ συμβιβάσωσι καὶ γεφυρώ-
σωσι τὰς ἀντιθέσεις ταύτας—πρόσπάθειαι αἵτινος διαφαί-
νονται σαφῶς ἰδίᾳ εἰς τὰ συστήματα τοῦ Leibniz καὶ τοῦ
Hume.

β') Ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τόσον ὀλίγον κάτοχος ἐμφύτων
ἠθικῶν ἰδεῶν ὅσον καὶ ἐμφύτων λογικῶν. "Ἐμφυτοὶ
εἶναι μόνον αἱ ὁρμαί, αἱ ὁποῖαι διευθύνουσι τὰς πρά-
ξεις ἡμῶν. Ἡ πάσης ἀνθρωπίνης ἐνεργείας δεσπόζουσι
καὶ ἐν τῇ φύσει ἡμῶν κειμένη θεμελιώδης ὁρμὴ εἶναι ἡ
τάσις πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ ἡδονήν. Ἐκάστη μερικὴ

πρᾶξις προκαλεῖται ἀμέσως διὰ τινος εἰς τὸν ἐνεργοῦντα γιγνομένης αἰσθητῆς λύπης, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ οὗτος, ὡς ἀντικειμένην πρὸς τὴν θεμελιώδη ὁρμὴν τῆς εὐδαιμονίας, ν' ἀπομακρύνῃ καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς καλυτέρας καταστάσεως.

Ἡθικὸν χαρακτῆρα λαμβάνει ἡ πρὸς εὐδαιμονίαν τάσις διὰ τῆς θέσεως ἠθικῶν παραγγελμάτων (προσταγῶν, ἐντολῶν) πρὸς τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ συμφωνῇ ἡ τάσις αὐτή. Τοιαῦτα παραγγέλματα ἢ ἐντολὰς διακρίνει τρία ὁ Locke: 1) Παραγγέλματα τὰ ὁποῖα διατυποῦνται ὡς θέλησις τοῦ Θεοῦ. Τὸ νὰ ἐκπληρώσωμεν τὰ παραγγέλματα ταῦτα εἶναι καθῆκον ἡμῶν, ἡ παραμέλησις δ' αὐτῶν εἶναι ἁμαρτία. 2) Τοὺς ἀστικούς νόμους. Ἡ συμφωνία ἢ ἀσυμφωνία τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τοὺς ἠθικούς νόμους παράγει τὰς ἐννοίας τῆς ἀθρότητος καὶ τῆς ἐνοχῆς. 3) Τὸν νόμον τὸν ἀντιπροσωπεύοντα τὴν δημοσίαν ἢ κοινήν γνώμην, ἣτις ἀσκεῖ κριτικὴν ἐπὶ τῶν πράξεων ἡμῶν. Ὅ,τι εὕρισκει τὴν ἐπιδοκίμασίαν αὐτῆς εἶναι ἀρετή, ὅ,τι δ' αὐτὴ καταδικάζει εἶναι κακία. Μόνον δὲ διὰ τῆς ὀφελείας ἢ ὁποῖα προέρχεται ἐκ τῆς ἐκτελέσεως ἢ τῆς βλάβης ἢ ὁποῖα προσγίγνεται ἐκ τῆς μὴ ἐκτελέσεως τῶν προσταγμάτων τῶν τριῶν τούτων αὐθεντιῶν— Θεοῦ, πολιτείας, δημοσίας γνώμης—, μόνον δῆλα δὴ διὰ τῆς προσδοκίας τῆς ἀμοιβῆς ἢ τιμωρίας, δύνανται τὰ ἠθικὰ ταῦτα παραγγέλματα νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς τὴν θέλησιν ἡμῶν. Ἡ θέλησις ἡμῶν εἶναι ἐλευθέρου ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ἀνεξαρτήτως ἀπὸ ἐξωτερικῆς πιέσεως δύναται νὰ προσδιορισθῇ πρὸς πρᾶξιν διὰ λογικῆς ἐπιγνώσεως καὶ σκέψεως.

Γ'. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ
ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ (1) ΑΙΩΝΑ

Leibniz—Berkeley—Hume.—°Ο Γαλλικός αἰσθητισμός
(Sensualismus) καὶ ὕλισμός. Wolff καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς
διαφωτίσεως τῶν πνευμάτων ἐν Γερμανίᾳ.

Γενικὴ ἐπισκόπησις.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξάγονται κατὰ διαφόρους
κατευθύνσεις τὰ τελικὰ συμπεράσματα τὰ ὅποια ἠδύναντο
καὶ ἐν μέρει ὤφειλον νὰ ἐξαχθῶσιν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς μέχρι
τουῦδε ἐξελίξεως τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Τοιοῦτοτρόπως
ἡ διὰ τοῦ Bacon καὶ τοῦ Descartes ἐγκαινισθεῖσα κίνησις
φθάνει εἰς προσωρινόν τι τέρμα ὑπὲρ τὸ ὅποιον ὀδηγοῦσιν
αὐτὴν αἱ νέαι ἀπόψεις αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν φιλοσοφίαν
ἰδίως διὰ τοῦ Kant. Θὰ παράσχωμεν λοιπὸν γενικὴν τινα ἐπι-
σκόπησιν τῶν διαφορῶν τάσεων αἱ ὅποια χαρακτηρίζουσι
τὰ συστήματα τῆς περιόδου ταύτης καὶ συγχρόνως χωρίζου-
σιν αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων.

α') Τὸ μονομερὲς καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπει-
ρισμοῦ, ὅπερ κατέστη φανερόν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐξελίξεως
ἀμφοτέρων τῶν κατευθύνσεων τούτων καὶ ἤγαγε τὸν Locke
εἰς ἀπόπειραν συγχωνεύσεως αὐτῶν, προκαλεῖ τὴν προσπά-
θειαν νὰ ἐπιτευχθῆ συμβιβασμός τις μεταξὺ αὐτῶν καὶ
νὰ καταδειχθῆ ἡ ὀρθότης μεσαζούσης τινὸς ἀπόψεως, ἡ
ὅποια, ἀποφεύγουσα τὰ ἄκρα καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τοῦ
ἐμπειρισμοῦ, νὰ ἐνώνη ἐν ἑαυτῇ τὰς ἀληθεῖς ιδέας ἀμφο-
τέρων. °Ο συμβιβασμός οὗτος τελεῖται κατὰ τοιοῦτον τρό-
πον ὥστε νὰ ἀναγνωρισθῶσι γενικῶς τὰ ἐξῆς : 1) Ὑπάρ-

(1) Κριτικὴ τοῦ καθάρου λόγου εἶναι τὸ περιφημον κατὰ τὸ
1781 ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ Kant. Σ. Μ.

χουσι γνώσεις αἱ ὅποῖαι, ὡς λογικῶς ἀναγκαῖαι ἀλήθειαι, ἔχουσιν ἀπόλυτον κῦρος, ἀνεξάρτητον τῆς διὰ τῆς ἐμπειρίας ἐπιβεβαιώσεως. 2) Ὑπάρχουσιν ὡσαύτως ἀλήθειαι αἱ ὅποῖαι στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας καὶ ἔχουσιν ἐκεῖνο τὸ κῦρος μόνον τὸ ὅποῖον δύναται νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὰς ἡ ἐμπειρία. Ὁ Leibniz καὶ ὁ Hume εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἡ ὁποία καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς περιόδου ταύτης φιλοσόφους δὲν εἶναι ξένη. Καὶ ὁ μὲν Leibniz ὑποστηρίζει τὴν ἀποψιν ταύτην στηριζόμενος ἐπὶ ὀρθολογιστικῆς βάσεως καὶ μὲ προτίμησιν τῆς ὀρθολογιστικῆς ἰδεολογίας, ἐν ᾧ εἰς τὸ σύστημα τοῦ Hume, ὁ ὅποιος καταλήγει εἰς αὐτὴν ὁρμώμενος ἐκ τοῦ ἐμπειρισμοῦ, ὑπερσχύει ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἐμπειριστικὴ ἰδεολογία.

β') Ἴδῃ εἰς τὸ σύστημα τοῦ Locke ἡ αἰσθητικότητα (sensation) ἔχει ὅλως ἐξαιρετικὴν σημασίαν, ἀφ' οὗ αὕτη πληροῖ τὴν ψυχὴν διὰ περιεχομένων πρὶν ἢ ἡ διανόησις ἔλθῃ εἰς δραῖσιν. Ἐκ τῆς ἀφειτηρίας δὲ ταύτης ὁρμηθέντες τινὲς τῶν φιλοσόφων τῆς περιόδου ταύτης θέτουσι τὴν ὕλικὴν αἰσθησιν εἰς ἔτι ἀνωτέραν μοῖραν καὶ θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς τὴν δεσπόζουσαν ψυχικὴν λειτουργίαν, εἰς ἣν ἀνάγονται καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς ψυχῆς λειτουργίαι, καὶ ἰδίᾳ ἡ ἀφηρημένη νόησις. Ὁ Berkeley ἀρνεῖται τὰς γενικὰς ἐννοίας τῆς νοήσεως, ὁ Hume ἀποδίδει πᾶσας τὰς παραστάσεις εἰς ἐντυπώσεις (impressions), ὁ δὲ Condillac ζητεῖ νὰ παραγάγῃ πᾶσας τὰς ἀνωτέρας λειτουργίας τοῦ πνεύματος ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Ὁ ἐμπειρισμὸς προάγεται εἰς αἰσθησιαρχίαν (Sensualismus). Ἡ αἰσθησιαρχία δ' αὕτη εἰς μὲν τὸ σύστημα τοῦ Berkeley, ὁ ὅποιος ἐξαίρει τὴν ὑποκειμενικότητα τῶν ἐκ τῶν αἰσθήσεων προερχομένων περιεχομένων τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ θεωρεῖ τὰ ὕλικὰ πράγματα ὡς ἀπλᾶ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν φαινόμενα, ἐμφανίζεται ἐν ἰδεαλιστικῇ μορφῇ, εἰς δὲ τὰ συστήματα τῶν Γάλλων ὑλιστῶν,

οἱ ὅποιοι θεωροῦσι τὴν αἴσθησιν ὡς λειτουργίαν τοῦ ἐγκεφαλοῦ, ἐν *ιδεαλιστικῇ μορφῇ*.

γ') Ἡ τάσις πρὸς μονιστικὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν, ἣ ὅποια εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Spinoza ἐπιχειρηθεῖσαν μεταβολὴν τοῦ δυαδιστικοῦ συστήματος τοῦ Descartes καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ «τῆς τὰ πάντα ἐν ἑαυτῇ περιλαμβανούσης οὐσίας», ἣ τάσις αὕτη ὁδηγεῖ εἰς δύο διαφόρους διαμορφώσεις τοῦ μονισμοῦ: 1) εἰς τὸν πνευματισμόν (Spiritualismus), ὁ ὅποῖος μόνον πνευματικὸν «εἶναι» ἀναγνωρίζει, καὶ 2) εἰς τὸν ὕλισμόν (Materialismus), ὁ ὅποῖος μόνον εἰς τὴν ὕλην ἀποδίδει πραγματικότητα, τὰς δὲ πνευματικὰς λειτουργίας καὶ ἐκδηλώσεις θεωρεῖ ὡς ιδιότητάς τῆς ὕλης. Τὸν πνευματισμόν ἀντιπροσωπεύουσιν ἐν διαφόρῳ μορφῇ οἱ Leibniz καὶ Berkeley, τὸν ὕλισμόν δὲ ὁ La Mettrie καὶ οἱ λοιποὶ Γάλλοι ὕλισταί.

δ') Ὁ συγγενὴς πρὸς τὸν ὀρθολογισμὸν δογματισμὸς οὐ μόνον διατηρεῖται εἰς τὸ σύστημα τοῦ Leibniz, ἀλλ' ἐπιτυγχάνει δι' αὐτοῦ καὶ βαθυτέραν μεταφυσικὴν βίαν καὶ αἰτιολογίαν. Ἀφ' ἑτέρου τὰ εἰς τὸν ἐμπειρισμὸν περιεχόμενα σκεπτικιστικὰ σπέρματα προάγονται εἰς τὸν πᾶσαν μεταφυσικὴν ἀρνούμενον *ἀγνωστικισμόν* (Agnosticismus).

Ἐὰν ἀποπειραθῶμεν νὰ κανονίσωμεν τὴν ὕλην κατὰ τὰς ἀπόψεις ταύτας καὶ ν' ἀκολουθήσωμεν συγχρόνως—ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν—τὴν χρονικὴν σειρὰν, λαμβάνομεν τὴν ἑξῆς κατάταξιν τῶν ἐμφανίσεων τῆς περιόδου ταύτης:

1) Σύνθεσις ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειρισμοῦ ἀπὸ ὀρθολογιστικῆς ἀπόψεως. Πνευματισμός (μοναδολογία) καὶ δογματισμός. Leibniz.

2) Αἰσθητικὴ τάσις ἐν *ιδεαλιστικῇ μορφῇ*, συγχρόνως πνευματισμός. Berkeley.

3) Σύνθεσις ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειρισμοῦ ἀπὸ ἐμπει-

ριστικῆς ἀπόψεως, συγχρόνως σκεπτικιστικὴ τάσις. Hume.

4) Αἰσθητικὴ τάσις μετὰ ρεαλιστικῆς τροπῆς καὶ ὑλιστικῶν συνεπειῶν. Condillac—La Mettrie καὶ οἱ λοιποὶ Γάλλοι ὑλισταί.

5) Τέλος δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἰδιαιτέρα τις τάσις ἢ διὰ τοῦ Wolff ἐγκανισθεῖσα **γερμανικὴ λαϊκὴ φιλοσοφία**, ἣτις ἀποκρούουσα τὸν σκεπτικισμόν ἐζητεῖ τῇ βοήθειᾳ τῆς ἰγιοῦς ἀνθρωπίνης νοήσεως νὰ συγχωνεύσῃ καὶ συμβιβᾶσῃ πρὸς ἀλλήλας τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς κατευθύνσεις.

Κατ' αὐτὴν τὴν σειρὰν θὰ ἐκθέσωμεν τὰ συστήματα τῶν φιλοσόφων τῆς περιόδου ταύτης.

1. Gottfried Wilhelm von Leibniz.

1646—1716.

(Λαΐμπνιτς Λεϊβνίτιος)

Ὁ Leibniz—ὁ **πρῶτος Γερμανὸς φιλόσοφος** εὐρυτέρας σημασίας—εἶναι πολυμερεστάτης μορφώσεως διάνοια, δύναται δὲ νὰ κληθῆ ὁ μέγιστος μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη **πολυῖστωρ** (πολυγνώστης). Ἐκπληκτικὴ πολυμαθία καὶ βαθύτης σκέψεως ἔχουσιν ἁρμονικῶς συνδυασθῆ ἐν τῷ προσώπῳ του. Ἦτο συγχρόνως νομικός, διπλωμάτης, ἱστορικός, φιλόλογος, θεολόγος, μαθηματικός—ἀνεκάλυψε συγχρόνως μὲ τὸν Νεύτωνα τὸν **διαφορικὸν λογισμόν**—καὶ φυσιοδίφης. Δὲν ἦτο ἀπλῶς κάτοχος καὶ βαθὺς γνώστης τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ἀλλ' ὑπῆρξε καὶ **πρωτότυπος καὶ δημιουργὸς** εἰς αὐτάς, ἐγκαταλιπὼν εἰς πάντα τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ζωηρὰ καὶ ἀνεξίτηλα ἴχνη τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ διανοίας. Ὡς φιλόσοφος ἠδυνήθη νὰ καταρτίσῃ ἕκτενές φιλοσοφικὸν σύστημα, οὔτινος αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι φαίνονται κεκλημέναι καὶ κατάλληλοι νὰ ἀποτελέσωσι διὰ πάσας τὰς ἐποχὰς διαρκὲς καὶ **ἀπαραίτητον**

στοιχείον πάσης ἀληθῶς φιλοσοφικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας.

Βίος. Ὁ Leibniz ἐγεννήθη τῷ 1646 ἐν Λειψία. Ἀφ' οὗ ἐπὶ τινα χρόνον διετέλεσε σύμβουλος τοῦ ἀνωτάτου ἀναθεωρητικοῦ συμβουλίου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἐκλέκτορος Ἰωάννου Φιλίππου τοῦ Mainz, ἀνέλαβε—προηγηθείσης ἐν τῷ μεταξύ ὀλιγοχρονίου διατριβῆς αὐτοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ—τῷ 1676 τὴν διεύθυνσιν τῆς βιβλιοθήκης ἐν Ἀννόβερῳ. Ἐνταῦθα συνῆψε στενωτέρας σχέσεις πρὸς τὴν δούκισσαν Σοφίαν, σύζυγον τοῦ δουκὸς Ἐρνέστου Αὐγούστου, καὶ πρὸς τὴν θυγατέρα της, τὴν πνευματώδη πριγκίπισσαν Καρλότταν, τῆς ὁποίας ἦτο διδάσκαλος. Τῇ μεσιτείᾳ αὐτῆς ἠδυνήθη ὁ Leibniz (1700) νὰ παρακινήσῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς ἐκλέκτορα τοῦ Βρανδεμβούργου Φρειδερίκον Γ'—ἀπὸ τοῦ 1701 ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρειδερίκος Α' πρῶτον βασιλέα τῆς Πρωσίας—ἵνα ἰδρύσῃ τὴν ἐταιρείαν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν βραδύτερον κληθεῖσαν Βερολίνιον ἐπιστημονικὴν Ἀκαδημίαν, τῆς ὁποίας διέγραψε τὸ σχέδιον, δυνάμενος οὕτω νὰ θεωρηθῇ ὡς πνευματικὸς αὐτῆς ἰδρυτής. Ὡσαύτως ἔδωκε τὴν ᾠθησιν πρὸς ἴδρυσιν ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐν Πητροπόλει. Ὑπὸ τοῦ Ἀϊσβούργου αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ὀνομασθεὶς εὐγενῆς καὶ λαβὼν τῷ 1712 ἐν Βιέννῃ τὸν τίτλον τοῦ αὐλικοῦ συμβούλου ἐπέστρεψε τῷ 1714 εἰς τὸ Ἀννόβερον, περιέπεσεν ὅμως μετ' ὀλίγον εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ ἐκλέκτορος Γεωργίου Λουδοβίκου, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ ὡς Γεώργιος Α' εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον. Ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1716.

Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἔργων: Δοκίμιον θεοδικίας περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ (Essais de théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal) 1710. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο φέρει τὸν ἄνω τίτλον διότι

ἔγγραφο ἵνα ἀντικρούσῃ τὰς κατὰ τῆς θείας προνοίας προσβολὰς τοῦ Bayle. Αἱ ἀρχαὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς χάριτος, στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου (Principes de la nature et de la grace fondés en raison). Ἡ Μοναδολογία. Τὰ νέα δοκίμια περὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως (Nouveaux essais sur l'entendement humain) ἐκδοθέντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως τῷ 1765 καὶ ὀνομασθέντα οὕτως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σύγγραμμα τοῦ Locke «Δοκίμιον περὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως».

Ὡς χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz ἐξήρθησαν ἤδη ἡ πνευματιστικὴ αὐτοῦ μοναδολογία, ἡ προδιατεταγμένη ἁρμονία (Harmonia praestabilita, Harmonie préétablie) καὶ ἡ ἀπόπειρα αὐτοῦ νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Εἰς ταῦτα προστίθεται ὡς ἐν ἐπὶ πλέον τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον καὶ ἡ αἰσιοφροσύνη αὐτοῦ (Optimismus), ἡ διδασκαλία δὴλον ὅτι αὐτοῦ ὅτι ὁ ὑπάρχων κόσμος εἶναι ὁ ἄριστος πάντων τῶν δυνατῶν κόσμων.

α') Ἡ οὐσία τῶν ὄντων: Ἡ μοναδολογία.

Ὁ Descartes εἶχε διακρίνει δύο εἰδῶν οὐσίας : σωματικὰς καὶ πνευματικὰς. Ὁ Leibniz διαμφισβητεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς σωματικῆς οὐσίας. Εἰς τὴν οὐσίαν ἀνήκει ἡ ἐνότης, τὸ νὰ εἶναι δῆλα δὴ ἀπλῆ καὶ ἀτμητος. Ἐν συντεθειμένον ὄν ὑπερδύναται ν' ἀποσυντεθῇ εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐνότης καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι οὐσία. Ἡ ὕλη ὅμως, τῆς ὁποίας οὐσιῶδες προσόν, ὡς εἶχε διδάξει καὶ ὁ Descartes, εἶναι ἡ ἐκτάσις—μία ἄνευ ἐκτάσεως ὕλη σημαίνει τι πρὸς ἑαυτὸ ἀντιφάσκον—εἶναι πάντοτε—ὡς ἄχωριστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐκτάσεως—τμητή. Ἡ οὐσία ὀφείλει ἐπὶ πλέον νὰ εἶναι ἐνεργός, νὰ εἶναι δύναμις,